

Balzac i Danmark i det nittende århundrede

Af CHRISTIAN JACKSON

1° Oversættelserne

Honoré de Balzac skrev henimod hundrede romaner og noveller i årene mellem 1830 og 1850, hvor han døde. Men kun to af dem blev oversat til dansk i løbet af denne tid, mens to andre dannede grundlag for en fortælling fra 1834 ved A. F. Bergsøe og en opbyggelig traktat fra et ubestemt tidspunkt i slutningen af trediverne ved Søren Chr. Salling (jf. bibliografien, nr. 1 og 2). Efter 1850 forbedrede stillingen sig betydeligt, omend det samlede antal fordanskninger fra sidste halvdel af århundredet kun beløber sig til i alt femten numre. Heraf kom de seks – altså godt en trediedel – før 1871, og disse stammer alle fra halvtredserne, der i det hele taget er det tiår, hvor Balzac blev hyppigst oversat, muligvis fordi hans nylige død har stimuleret interessen for ham; de næste oversættelser kom først i halvfjerdserne, og trods det moderne gennembrud i 1871 nåede de kun op på to; firserne bragte heller ikke flere, halvfemserne derimod fem, og denne udvikling fortsatte ind i det nye århundrede, således at Balzac omsider var blevet en kurant forfatter. Virkningerne af det moderne gennembrud indfandt sig med andre ord først i de sidste år af det nittende århundrede, skønt Balzac var en af de vigtigste repræsentanter for den litteratur, der kom til Danmark i 1871.

Oversættelserne tæller flere af hans hovedværker, men omfatter dog kun ni forskellige romaner i alt. *Le Père Goriot* (1835) kom allerede på dansk i 1837 i *Nyt Novelle-Bibliothek* ved J. P. Grüne og senere, i 1842, i en selvstændig udgave. *Albert Savarus* (1842) blev oversat med en lignende hurtighed, men for så vidt disse to romaner er de eneste, der kom på dansk før 1850, har deres hurtige oversættelse alligevel ingen definitiv betydning. De to første af de i alt fire dele af *Splendeurs et misères des courtisanes* (1844) blev fordansket i 1853 og *Le Contrat de mariage* (1835) i 1857, *Eugénie Grandet* (1834) derimod først i 1878 og *La Peau de chagrin* (1831), *Illusions perdues* (1843) og *Les Chouans* (1829) så sent som i henholdsvis 1896, 1898 og 1900. Blandt de hovedværker, der ikke blev oversat, kan nævnes *Les Contes drolatiques*, *Le Lys dans la vallée*, *César Birot-*

teau, La Rabouilleuse, La Cousine Bette og mange flere, ikke mindst *La Femme de trente ans*, hvoraf visse kapitler dog blev optaget i to novelleudvalg fra 1858 og 1880.

Oversættelserne før og efter 1871 er væsentligt forskellige. De sidste er i det store og hele tro mod originalerne, og kritikken tog godt imod dem. Men de første er alle mere eller mindre forkortede, og det samme gælder dem, der i den tilsvarende periode fremkom i tidsskriftform; forkortelserne rammer altid Balzacs detaljerede milieu- og personfremstilling, hans minutjose redegørelse for virkelighedens mangfoldige bestanddele, og idet de således tilslører hans realistiske form, fremhæver de så meget desto mere det romantiske indhold, der i reglen gemmer sig under den – de melodramatiske begivenheder, de altbeherskende lidenskaber og de maleriske skikkelser af alle mulige arter, lige fra dæmoniske forbrydere til strålende fyrster og fyrstinder. Romantikeren Balzac blev med andre ord favoriseret på bekostning af realisten, og karakteristisk nok er de fleste af de fortællinger, der blev oversat, fra begyndelsen af hans forfatterskab, dvs. de første år af trediverne, hvor hans tilknytning til romantikken var stærkest. De blev tilmed oversat meget hurtigt (i tidsskriftform), et par af de mest populære – *El Verdugo* og *La Vendetta* – inden for samme år, som de kom på fransk (1830), og den første endda to gange.

Men tredivernes oversættelser er som alle andre, der kom før 1871, betydeligt forkortede, og forkortelserne sætter som altid ind mod den realisme, der allerede omkring 1830 gav sig tydeligt til kende i Balzacs forfatterskab.

2° Kritikken

Ingen af de romaner og noveller, der blev oversat før 1871, er tilsyneladende blevet anmeldt. Kritikken beskæftigede sig i det hele taget kun undtagelsesvis med Balzac i de mange år, der gik, inden det moderne gennembrud indtraf, og de foreliggende vidnesbyrd er gennemgående alle af negativ karakter, hvis de da overhovedet tager stilling til ham og ikke blot består i en intetsigende notits.

8.-10.9.1845 indeholdt *Fædrelandet* en artikel med titlen »George Sand og Balzac betragtede fra det sædelige Synspunct«, hvor Balzac forkastes med den begrundelse, at han er usædelig og uanstændig. Forfatteren bebrejder ham først, at han fremstiller lasten uden at fordømme den, som om han snarere ville forherlige den:

»der [er] faa af Balzacs Værker, som ikke ere afgjort umoralske i deres Tendens. [. . .] Han skildrer de største Skurkestreger, uden en eneste Yttring af Harme. Hans unge Lapse: *de Morsay*, *Rastignac*, *Ajuda Pinto* og *Vandenesse*, mangle aldeles moralske Principer, men alligevel yttre han ikke nogen Foragt for dem. Det er ikke nogen Undskyldning at komme frem med, at han, fordi han skildrer Samfundet, er nødt til at fremstille Folk som de ere. Jago er fremstillet tydelig nok, uden at der opstaaer nogen Mistanke i Læserens Sind om, at Shakespeare beundrer eller undskylder hans Opførsel. George Sand har skildret Nutidens Mænd: *Raymon*, *Horace*, *de Lansac* og *Leoni*, og dog tvivler Ingen noget Øieblik om, at disse Mænd ere Gjenstand for Foragt og moralsk Fordømmelse. Balzac derimod ifører sine polerede Skurke saadanne glimrende Farver og aabenbarer en saa overdreven Ligegyldighed for deres Laster, at Resultatet er i højeste Grad umoralsk.«

Derpå anklager forfatteren ham for at være »smudsig«:

»han holder af at opstille ækle Billeder. Han er tilbøielig til, paa det Nøiagtigste at skildre Følelser, der ikke burde beskrives, at omtale Uanstændigheder hos sine Personer, som meget godt kunde undgaaes. I »*la vieille fille*« har han beskrevet Kjønsdriften som virkende paa en gammel Pige; i »*Le menage de garçon*« de physiske Virkninger af Afholdenhed og Ukydskhed. Der er mange andre Tilfælde, som vi ville afholde os fra at omtale.«

Artiklen konkluderer således:

»Balzac er i det Hele taget en meget farlig Forfatter. Der er nogle faa af hans Værker, saasom *Eugenie Grandet*, *La recherche de l'absolu*, *Le curé de Tours*, *Le médecin de campagne*, *César Birotteau* og nogle korte Fortællinger, der med Hensyn til Moraliteten danne en fuldkommen Undtagelse[.] Alle de øvrige ere farlige og indeholde en skjult Gift. De mangle baade fin Følelse og fin Smag. [. . .] Han burde strængelig forbydes alle unge Damer«¹.

Artiklen er oversat efter *The foreign quarterly Review*, men vi har ingen grund til at tro, at den ikke dækkede den almindelige mening om Balzac herhjemme, for så vidt man overhovedet havde en mening om ham. De aviser, der noterede hans dødsfald i 1850, havde i hvert

fald ingen – *Fædrelandet* indeholdt blot denne lakoniske meddelelse d. 24.8.: »Efter en langvarig Sygdom er den bekjendte Romanforfatter *de Balzac* død i Paris den 19de August«, og de øvrige aviser udtrykte sig med samme knaphed. Lidt senere oplyste man, at han var blevet begravet, og *Berlingske Tidende* og *Morgenposten* anførte i den forbindelse de mest elementære træk af hans biografi, bl. a. hans bekendtskab med Mme Hanska, der foranledigede M. A. Goldschmidt til nogle enkelte linier i *Nord og Syd*².

Den gældende opfattelse af Balzac blev muligvis bedre i løbet af halvtredserne. Fra 1858 foreligger i alt fald en artikel, der har en mere ambivalent karakter end den foregående, vi citerede; den stammer fra *Nordisk Conversations-Lexicon*, og den går ud på bl. a. følgende:

»fra [1829] hørte [Balzac] til de meest yndede Romanforfattere baade i Frankrig og udenfor samme, skjøndt hans Værkers virkelige Værd neppe berettiger ham dertil. Kritiken har erkjendt hans Indbildningskrafts og Opfindelsesevnes udtømmelige Rigdom, som har lagt sig for Dagen i hans forbausende Productivitet, saavel som den Skarpsindighed, hvormed han vidste at trænge ind i og udfolde Menneskehjertets lønligste Hemmeligheder. Men den har vistnok med Rettebebreidet ham Unaturlighed, Overdrivelse og altfor stor Brede, den har dadlet ham for Misbrug af sit Talent til at beskrive, idet han standser ved altfor smaalige Enkeltheder og især dvæler ved Skildringer, som en renere Smag vilde have afholdt ham fra at udmale og fremstille. [...] Af hans [...] Skrifter ere hans »*Histoire intellectuelle de Louis Lambert*« og »*Eugene* [sic!] *Grandet*« udarbeidede med størst Omhu«³.

Forfatteren afviser ham altså ikke helt og aldeles, og han har tilsyneladende ingen moralske indvendinger; men han forstår ikke hans realisme, og betegnende nok finder han mest behag i to af hans mindre udfordrende værker, *Louis Lambert* og *Eugénie Grandet*. To år senere – i 1860 – kom imidlertid det første positivt imødekommande vidnesbyrd på dansk om Balzac. Det hidrører ligesom den nys citerede artikel fra *Nordisk Conversations-Lexicon*, hvor det forekommer i forbindelse med en udsigt over *Frankrigs Litteratur*, skrevet (ifl. en antagelse af Hans Hertel) af P. L. Møller, der her røber en sans, vi ikke før har set, for Balzacs realisme, omend han ligesom den forrige kritiker hæfter sig ved hans upoetiske omstændelighed:

»Efter 1830 dominerede især Romanlitteraturen, og fornemmelig ved Balzac (1799–1850) og George Sand (f. 1805), som tilligemed Hugo og Lamartine ere Samtidens største litterære Genier. Balzac, den dybsindigste Tænker og rigeste Skaberkraft, der nogensinde er fremtraadt i Romanform, hyldede *Realismen* eller den naturtroe Gjengivelse af Virkeligheden, der kan betragtes som fremkaldt ved Romantikernes Stræben efter psykologisk Sandhed og Localcolorit. Om han end, for at afsløre alle Sjælens Hemmeligheder, stundom gik for meget i Detail, maa det indrømmes, at Illusionen ikke kan drives videre, og hans Værker give det fuldstændigste Billede af Samtidens Sæder i Paris og Frankrig«⁴.

P. L. Møller havde ikke altid haft sympati for Balzac. I 1845 karakteriserede han ham som en andenrangsforfatter, der kun skrev for at tjene penge, og henregnede ham ved samme lejlighed til underholdnings- og levebrødsforfattere som Alexandre Dumas, Alphonse Karr, Frédéric Soulié, Émile Souvestre og Eugène Sue⁵. I årene mellem 1845 og 1860 har hans vurdering af Balzac altså gennemgået en afgørende udvikling, der for øvrigt gav sig til kende allerede i 1858, hvor han i sit skrift om *Det nyere Lystspil i Frankrig og Danmark* udnævnte ham til »Virkelighedens geniale Fortolker«⁶. P. L. Møller er sandsynligvis den første dansker, der har vist principiel forståelse for Balzac og offentligt ytret sin anerkendelse af ham, og før 1871 synes han tillige at være den eneste. Det er i hvert fald givet, at tresserne gik, uden at Balzac kom i nævneværdig betragtning, og de vidnesbyrd, der fremkom, svarer i deres ambivalens til artiklen i *Nordisk Conversations-Lexicon* fra 1858. Det ene af dem findes i *Franske Læsestykker, især til Brug for de lærde Skolers øverste Classer*, der udkom i 1868 ved K. Sick, som bedømte Balzac således:

»Han besad en ualmindelig skarp og omfattende Iagttagelsesevne, og en dertil svarende Evne til træffende at male Personer og Forhold f. Ex. ogsaa i det provindsielle Livs Smaalighed. Den udpenslede Nøiagtighed, hvormed han anatomerer og beskriver baade aandelige Tilstande og materielle Gjenstande og Omstændigheder, er imidlertid ofte pinlig. Hans moralske og æsthetiske Anskuelser er ofte forskruede, og han har, som Hugo, Tilbøielighed til at søge Dyden netop hos den Lastefulde. Til hans bedste Arbejder hører »*La recherche de l'absolu*«, en Guldmagers Historie, og »*David Séchard*«, det opfindsomme Genie i Kamp med Capitalen«⁷.

Her møder vi med andre ord ligesom tidligere en indrømmelse på den ene side til Balzacs præcise virkelighedsskildring og en misbilligelse på den anden side af dens »pinlige« omstændelighed og af hans moralske nihilisme, og igen bliver et par af hans mindre anstødelige værker fremhævet på bekostning af andre og mere repræsentative. Denne holdning turde være betegnende for årene op til 1871.

Den endegyldige anerkendelse af Balzac blev ikke mulig, før det moderne gennembrud kom. Georg Brandes karakteriserede ham allerede i 1870 i *Kritiker og Portraiter*, men kun rent en passant i forbindelse med det store Mérimée-essay, der forekommer heri; først i 1881 publicerede han i *Morgenbladet* en længere skildring, som han havde skrevet året i forvejen til *Hovedstrømningernes* femte bind, *Den romantiske Skole i Frankrig*, der udkom i 1882⁸. Brandes' fremstilling af Balzac er en fremstilling af virkelighedsromanens, den moderne samfundsskildrings og den moderne menneskeskildrings epokegørende stifter, der på videnskabelig vis forklarede individet med milieuet og således forberedte naturalismen. Brandes' karakteristik er imidlertid ikke ukritisk; at han ærer og beundrer Balzac for hans dybe virkelighedstroskab og hans psykologiske mesterskab, for hans mægtige fantasi og hans digteriske suverænitæt, det er givet, men hans ærbødighed og beundring ville have været endnu stærkere, hvis ikke Balzac havde haft to mangler, som han nødvendigvis måtte beklage. Den ene er ikke ukendt:

»Hans Stil var usikker, undertiden plat, undertiden svulstig, og Manglen paa Stil vejer altid tungt, fordi det, der adskiller Kunsten fra Ikke-Kunst, netop er den Udelukkelse og Banlysning af alt Omtrentligt, hvilken man kalder Stil. [...] I Tidernes Løb bestaar intet Formløst eller kun delvis Formet. Den uhyre »Comédie humaine« vil [...] af Eftertiden ikke blive opfattet som et enkelt Digterværk, og Brudstykkerne af dette Hele ville kun opnaa Varighed i Verdenslitteraturen i samme Forhold som de ere kunstnerisk fuldendte. Som blot kulturhistorisk Materiale vil man efter Aarhundreders Forløb næppe opsøge dem«⁹.

Den anden mangel har andre kunnet tilgive – Brandes kunne ikke:

»Til Formens Mangler kom hos Balzac det rene Idé-Indholds langt større Svaghed. Han kunde ikke i levende Live blive fuldt aner-

kjendt, fordi han kun som Digter var stor; man havde vænnet sig til i Digteren at se en aandelig Fører, og Balzac var ingen. Hans blivende Mangel paa Forstaaelse af sin Tids religiøse og sociale Frigjørelsesideer, der saa tidligt grebe George Sand, saa stærkt Victor Hugo og Lamartine og mange andre, formørkede Indtrykket af hans store Evne som Menneskesjælens Naturforsker. Hans politiske og religiøse Doktriner, der vare af rent absolutistisk Beskaffenhed, virkede afskrækkende paa mange«¹⁰.

Balzac var legitimist og klerikalist, og derfor kunne Brandes umuligt skænke ham den hengivenhed, han nærede for hans idealistiske jævnaldrende. At Balzac i tilgift var spiritualist måtte selvsagt bringe ham på endnu længere afstand af Brandes, der i den forbindelse bl. a. bemærkede:

»Balzac var til Trods for sin Aands moderne Karakter, Romantiker nok til at tro paa Clairvoyance og til overhovedet at helde til »de hemmelige Videnskaber«¹¹.

Brandes var altså ingeniunde blind for hans slægtskab med den supranaturalistiske romantik, og dette slægtskab generede ham så meget desto mere, som Balzac i og for sig var (præ)naturalist. Men efter al sandsynlighed følte han sig navnlig utilpas ved den forvirring, der herskede i hans begreber, ved modsigelsen mellem hans »sanselige Instinkter og asketiske Tendenser« og mellem hans »filosofiske Grundanskuelser og klerikale Tendenser«¹², og med henblik på disse modsigelser konkluderede han sine kritiske indvendinger således:

»Med alle hans store og glimrende Fortrin fattedes der ham et Noget, for hvilket de Franske nærmest have Ordet *culture*, men som vi kalde Dannelse; det skortede ham paa rolig Dannelse, eller nøjagtigere: den Ro, som betinger Dannelsen, havde hans rastløse, bestandig fantastisk frembringende Aand aldrig nydt«¹³.

Her taler Brandes i virkeligheden i den samme ånd som den, der havde hersket herhjemme siden trediveerne – Heibergs ånd – og som havde været medvirkende til at gøre Danmark til et lukket land for Balzac. Men – slutter Brandes –

»han besad hvad der for Digteren er vigtigere, et sandhedselskende,

i Dybet gaaende Geni. [...] Hullerne i hans formelle og ideelle Dannelse kunne ikke hindre Efterverdenen i at anerkjende [det] «¹⁴.

Heller ikke Brandes, der ikke blot anerkendte, men beundrede det. Til gengæld kunne de øjensynligt hindre ham i at indtræde i et mere hjerteligt forhold til Balzac, der i det hele taget mindede romantikerne Brandes for lidt om hans store kærlighed – de franske romantikere – til at et forhold af denne art var muligt. Det eneste lyspunkt, Brandes fandt i *La Comédie humaine*, var i virkeligheden kvinden. Han skrev med henblik på den unge desillusionerede forfatter til *La Peau de chagrin*, at

»ogsaa hans, saa tidligt vintervante Digtersjæl havde sit Foraar; ogsaa han følte Kald til at gjøre Kjerligheden og Kvinden til Midtpunktet i en Række Romaner. Han behandlede det gamle Thema med en Oprindelighed, der lod det klinge helt nyt«¹⁵.

For det første, mente Brandes, gjorde han kvinden til genstand for en realistisk og naturalistisk betragtning i en tid, der foretrak at anskue hende enten æstetisk eller idealistisk; og for det andet opdagede han *la femme de trente ans*, en type, der fængslede Brandes stærkt, og som han viede flere sider i *Emigrantlitteraturen*, før han i *Den romantiske Skole i Frankrig* skrev således:

»Balzac fremstiller som Kjerlighedens Gjenstand ikke den unge Pige, ikke en Gang den ganske unge Kone; Hovedtypen for hans Kvindeskikkelse er den, som man efter en af hans Romaners Titel har kaldt den trediveaarige Kvinde. [...] Han skildrede Kvinden, som allerede har den første Ungdom bag sig, føler dybere, tænker modnere, allerede har lidt Skuffelser og endnu er i Stand til en hel Følelse. [...] Og ejendommeligt nok: hun er ikke betragtet fra den jævnaldrende Mands Standpunkt; nej hun er opfattet og skildret, som en yngre, i Livet endnu uprøvet Mand fra sit Synspunkt maa opfatte hende. Den foraarsagte Følelse, den brændende Attraa, den naive Begejstring, en ungdommelig Erotiks ubevidste Idealiseren lægger en Glorie om den ikke mere ganske friske Pande, forskjønner, forynger, forguder denne med al Finhedens, den kvindelige Alvors og den ægte Lidenskabs Gratie udstyrede Kvinde«¹⁶.

Men efterhånden som den unge Balzac blev ældre, formørkedes hans syn på kvinden på tredive år:

»man kan temmelig gennemgaaende gjøre den Iagttagelse, at han [...] med de modnere Aar ser mere strængt og mere sort. Foraarspustet er forsvundet. I mange Bøger er endnu bestandig Kvinden og Elskoven Midtpunktet. Men Tilbøjeligheden er bleven Lidenskab og Lidenskaben er bleven Last«¹⁷.

»Foraarspustet er forsvundet«, det er sagen. Balzac har mistet sin ungdom og dermed sin tro på kvinden, hendes skønhed og godhed, og Brandes kan ikke skjule sin fortrydelse. I øvrigt måtte han beklage, at Balzac gav sig af med at skildre kvinden uden at tale hendes sag over for samfundet, således som George Sand gjorde:

»det er fra hendes Bøger« – skriver Brandes i *Kritiker og Portraiter* – »endnu mere end fra enkelte af Balzacs Studier, at den nyere Tids aandelige Bevægelser til Fordel for Kvindernes Samfundsstilling kan dateres. Thi Balzac har seet paa Kvindens Lidelser som konstforstandig Iagttager, men *hendes* Hjerter har blødt«¹⁸.

Derfor blev hun en af de husguder, Brandes tilbad, og blandt hvilke han aldrig optog Balzac.

Det første tiår efter det moderne gennembrud bragte tre forskellige Balzac-oversættelser: *Fa'er Goriot* (1875), *Eugénie Grandet* (1878) og et novelleudvalg ved Herman Bang med titlen *Kvindetyper* (1880). Anmeldelserne af disse bøger bevidner i påfaldende grad, at den almindelige holdning til Balzac var præget af den samme ambivalens i halvfjerdserne som i det foregående tiår: man anerkendte realisten, men fornægtede materialisten og pessimisten – man godtog, at han skildrede virkeligheden, og man beundrede den nøjagtighed, hvormed han gengav den, omend man fremdeles lastede ham for hans detaillerede; men man hævdede, at virkeligheden var renere og smukkere, end den synede i hans fremstilling, og derfor hverken ville eller kunne man underskrive hans livsfortolkning. Man reagerede kort sagt i fuld overensstemmelse med sin idealistiske realisme, med det ønske, der lå i tiden om at forene idé og virkelighed. Da *Fa'er Goriot* udkom i 1875, skrev *Fædrelandet*:

»det [er] just ingen Nyhed, der bringes tiltorvs, tvertimod. Imidlertid se vi heri ikke nogen Hindring for Bogens Udgivelse, forudsat, at man overhovedet anser Balzac, med hans Fortrin og hans Mangler, for skikket til at føres frem. Paa at drøfte Lys- og Skyggesiderne hos en saa bekjendt Forfatter skal Anm. ikke indlade sig.« (17.12.1875).

Anmelderen var identisk med overlærer Sick, som vi tidligere har truffet i anledning af den lærebog, han udsendte i 1868 (s. 55), og hans holdning til Balzac er tilsyneladende den samme som dengang. A. Falkman bemærkede i *Illustreret Tidende*:

»Billedet er saaledes udført, at man næsten tvinges til at maatte kalde det sandt. Deri bestaaer Værkets – og alt Balzacs Forfatter-skabs – Betydning; han er en Mester i den detaillerede Skildring, saavel af Staffagen som fornemlig af Charakteerskildringen, og han er lige stærk i Villie og i Evne, naar det gjelder om at blotte Slet-heden. Men han hæver sig ikke digterisk derover, og Forargelsen bliver derfor blandet med Fortvivlelse; »Fa'er Goriot« er meget interessant, men den virker antipathisk.« (5.12.1875).

I 1878, hvor *Eugénie Grandet* blev oversat, skrev *Berlingske Tidende*:

»[Balzacs] største Mangel er [...] den, at der, til Trods for hans rige og glimrende Talent, aldeles fattes ham poetisk Ungdom og Friskhed. Han er afgjort Pessimist, og Menneskeslægten er i hans Øine i Bund og Grund fordærvet. [...] *Eugénie Grandet* er maaske af alle Balzacs Værker det, der bærer Præg af den fineste kunstneriske Behandling.« (26.9.1878).

Vi har tidligere set, at *Eugénie Grandet* tiltalte kritikken (s. 53 og 54 forneden), og i *Jyllands-Posten* skrev Sophus Bauditz:

»»Eugénie Grandet« [er] et af hans aller fortrinligste og mest tiltalende Værker. Hans vidunderlig fine psykologiske Blik og mærkværdige Evne til næsten fotografisk Gjengivelse, der jo imidlertid saa hyppig udarter til frastødende og upoetisk Dissektion af Sjælsrørrelser og trættende Opregning af Enkeltheder, vise sig her i deres fulde Glans og fra den bedste Side.« (1878, nr. 229).

I *Nær og Fjern* bemærkede Otto Borchsenius:

»vel er »Eugénie Grandet« mørk og trøstesløs, tung og knugende, men alligevel forunderlig fængslende ved sin psykologiske Skarphed og den Fremstillingens Energi, der i det Hele udmærker Balzacs Karaktertegning.« (13.10.1878).

I samme tidsskrift blev endelig den sidste af tiårets Balzac-oversættelser — *Kvindetyper* fra 1880 — modtaget på en måde, der klart bevidner, at den franske forfatter stadig ikke var anerkendt til gavnshjemme:

»Vi tro [. . .] ikke, at Balzac nogensinde vil formaa at vinde noget synderlig stort Publikum for sig her under vore nordlige Bredegrader, hvor fin og skarp en psykologisk Iagttagelse han saa end uimodsigelig er, og vi tro, at det havde været tilstrækkeligt at lade det bero ved Oversættelsen af de to af hans Hovedværker, som i de sidste Aaringer have set Lyset her, »Pere Goriot« og »Eugenie Grandet«.« (20.6.1880).

Den tendens, der karakteriserer halvfjerdsernes Balzac-kritik, bekræftede sig endnu en gang, da Det kgl. Teater 18.1.1880 havde haft premiere på *Mercadet*, Balzacs bekendte komedie. Og for så vidt tendensen var negativ, ytrede den sig denne gang med en tydelighed, vi ikke før har set, idet samtlige anmeldere (med undtagelse af Edvard Brandes) tog kraftigt anstød af komediens kyniske moral. Stykket drejer sig om en børsspekulant, der befinder sig på fallittens rand og udtænker alle mulige kneb for at narre sine kreditorer, og kritikerne kunne ikke tilgive Balzac, at han tilsyneladende snarere beundrede end fordømte hans snedighed. Men på den anden side var de fulde af lovord over hans fremstilling af ham og over stykkets vittige, pointerede dialog. Det »frisindede« *Morgenbladet* skrev således:

»Balzac har [...] flere Gange gjort sig skyldig i at fremstille tvivlsomme Karakterer i et altfor sympathetisk Lys. Ogsaa heri har Balzac lagt sit ikke højt nok skattede Mesterskab i Karaktertegning for Dagen. [...] *Mercadet* staar, som Tjælde i Bjørnsons »Fallit«, paa Ruinens Rand [...] Bjørnson har set paa sin Hovedperson fra Moralens Standpunkt [...] Balzac har aldeles ingen moralsk Hensigt haft ved Skildringen af *Mercadet* [...] Kan der saaledes rejses mange og vægtige Indvendinger mod »*Mercadet*«, maa det

paa den anden Side fremhæves, at man i Hovedpersonen faar en saa interessant og mærkelig Figur, at Komediens Opførelse ene og alene herfor er fuldstændig forsvarlig, selv om man hellere kunde have ønsket, at Theatret havde bragt os et af de for Scenen bedre anlagte Arbejder af Alexandre Dumas *fils* eller Augier.« (20.1.1880).

Tendensen i Balzac-kritikken som helhed var altså oplagt: på den ene side sagde man ja til Balzac, på den anden side nej. Det viser sig imidlertid, at selv om han på sin vis stadig var for ny for kritikken, gjorde han alligevel indtryk af at være en gammel nyhed, og den omstændighed, at han havde været død i godt en menneskealder, lagde øjensynligt en alvorlig afstand mellem ham og hans læsere. De foretrak de nyere realistiske forfattere, dels fordi de var nyere og skrev om nutiden, hvor Balzac skrev om en tid, der forlængst var gået over i historien, dels fordi de blev anset for at være bedre skribenter, om ikke bedre digtere. De mange år, Balzac havde måttet vente på det moderne gennembrud, gjorde ham således forældet i det øjeblik, hvor det kom, og kritikken bemærkede i overensstemmelse hermed, at han blev dårligt afsat, for så vidt han overhovedet var blevet oversat. *Dags-Telegraphen* skrev i anledning af *Fa'er Goriot* fra 1875:

»Det er bekjendt nok, at *Honoré de Balzac* var en høist mærkelig og særdeles betydelig Forfatter, og at »*Le Pere Goriot*« hører til hans mest karakteristiske og gjenarbejdede Værker. Disse Fakta ere imidlertid saa gamle, at de næsten ere forældede, og vi kunne derfor ikke Andet end finde det noget forunderligt, at den nævnte Fortælling – paa Dansk kaldet »*Fa'er Goriot*« – netop nu er bleven udgiven [. . .] Det er jo nemlig over 25 Aar, siden Balzac døde, og dengang laa hans Kulmination allerede en halv eller hel Snes Aar tilbage i Tiden; ældre Folk kunne have læst ham i Frederik den Sjettes Dage, vi yngre have vel studeret ham forlængst, paa vore første Udflugter i Literaturen, og vi have tillige seet, at han har faaet Eftermænd, der i det Mindste i nogle Retninger stode over ham, netop i den Realismens Poesi, som han væsentlig inaugurerede. [. . .] Om man end ikke vil indrømme, at de nyere Realister i Frankrige og andensteds skrive bedre end Balzac, kan det dog ikke negtes, at de skrive paa en til vor Tid mere svarende Maade. Derfor forekommer det os, at en Oversættelse af denne Forfatter nu er lidet betimelig, skjøndt hans Værker ganske vist ville vedblive at have kultur- og literærhistorisk Værdi.« (20.11.1875).

Otto Borchsenius skrev i samme anledning således i *Nær og Fjern*:

»Betingelserne for (bogens) rette Opfattelse ere [...] noget ugunstige. Det vil gaa »Fa'er Goriot«, som det ifjor gik Émile Augiers »Gabrielle« paa det kgl. Theater. Det er, som dette Blad den Gang sagde, at faae Ouverturen *efter* Operaen. Vi ere saa hjemmevante paa »Parisercivilisationens Valplads«, at det nu næsten smager os lidt af Eugene Sue, naar Balzac lægger Protesten mod »de slappe Medlemmer af et raaddent Samfund« i en Galejslaves Mund, og de Forfattere, der staa paa Balzac Skuldre, have unægtelig lært at anbringe mere troværdige Disciple af Rousseau.« (2.1.1876).

Da *Eugénie Grandet* udkom i 1878, hed det i *Nationaltidende*:

»Det er just ingen absolut Nyhed, som Hr. Carl Michelsen har oversat [...], thi Originalen er omtrent 50 Aar gammel, og allerede i 1836 blev Bayards og Duponts Dramatisering af denne Roman under Titlen »Den Gjerriges Datter« spillet paa det kgl. Theater. Men ligesom »Den Gjerriges Datter« ingen Lykke gjorde og hurtig blev henlagt, saaledes er selve »Eugenie Grandet« næppe nogensinde trængt synderlig langt ind i det fransklæsende Publikum herhjemme; Realismen i Skjønllitteraturen har jo først langsomt og silde vundet Fodfæste hertillands. Man kunde nu ogsaa sige, at der i denne Retning fra senere Aar foreligger saa mange og tildels saa fortrinlige Værker, at Balzac i visse Henseender er overtruffen og for saa vidt næsten noget forældet; men paa den anden Side ere denne Forfatters Roman-Cykler altfor klassiske i deres Art til ikke at burde holdes i Ære og læses af ethvert intelligent Publikum endnu i lange Tider. [...] Og have Skolens Disciple end i adskilligt overfløiet Mesteren, er Balzac dog den første, den mest originale.« (16.10.1878).

Samme dagblad skrev i anledning af *Kvindetyper* fra 1880:

»det er [...] tvivlsomt, hvor vidt [Balzac], der i ikke ringe Grad var Veibryder [...], virkelig kan interessere den store Kreds af Læsere i samme Grad som de Skribenter, der gaa i hans Spor. Den Side af Sagen, som man kort og godt kan kalde Formen, er ikke hos ham umiddelbart tiltalende, og Indholdet er derfor ofte mindre let

tilgængeligt, ja stundom mindre let forstaaeligt. [...] man [kan] betegne Balzac som et af disse Genier, hos hvem Talentet, den tekniske Færdighed i videre Forstand, endnu ikke har naaet den Udvikling, som det ofte kan vinde hos Mesterens Disciple og Disciples Disciple, selv om disse staa langt lavere i primitiv Begavelse. Kommer hertil Vanskeligheden ved hans Sprogs Gjengivelse paa et naturligt Dansk, bliver Resultatet, at Oversættelser af ham vanskelig kunne vinde almindelig Indgang. Hans »Eugenie Grandet« og en eller flere af hans bedste, i mange Maader høist fortræffelige Bøger har vort Publikum da ogsaa modtaget temmelig koldt, efterhaanden som Oversættelser deraf i de senere Aar ere fremkomne.« (26.5.1880).

Vilhelm Møller, der anmeldte *Kvindetyper* i *Nutiden*, mente rent ud, at Balzac var en uforbederlig romantiker og en ikke altfor overbevisende psykolog, og han har næppe været alene om denne mening:

»Det Meste [dvs. af *Kvindetyper*] er meget romantisk eller – om man heller vil – meget fantastisk. [...] skjøndt Balzacs Iagttagelsesevne flittigt gjenlevede det daglige Livs Verden, og skjøndt hans Instinkter higede efter det Haandgribelige, var og blev hans Fantasi dog et Stykke af en Melodrama-Fabrikant; og saa ofte *den* fik Lov at raade, det vil sige: naar en Figur skulde tegnes med *ubetinget* Sympathi, kom der som næsten overalt i »Kvindetyper« temmelig uvirkelige og upaalidelige Personligheder for Dagen.« (13.6.1880).

Endelig skrev *Dags-Avisen* efter premieren på *Mercadet* i 1880:

»Naar Publikum [...] morede sig i Søndags, var det ikke fordi det er overbærende lige overfor det umoralske [...] Grunden var en hel anden: en Fejl, som Stykket har, men som Forfatteren rigtignok ikke kan gøre for: *det er forældet*. [...] Man har ved at se *Mercadet* en bestemt Følelse af, at de Folk, der snydes og narres, ere døde for længe siden.« (20.1.1880).

Stykket blev da heller ikke opført mere end ni gange, en omstændighed, der dog måske snarere skyldes kvaliteten af selve forestillingen, der fik en meget blandet modtagelse, således også Olaf Poulsens udførelse af hovedrollen¹⁹.

Halvfjerdsernes Balzac-kritik indeholder sidst, men ikke mindst den oplysning, at den franske forfatter i virkeligheden var et ret ukendt navn herhjemme, sandsynligvis fordi det moderne gennembrud ikke indtraf, før udviklingen havde gjort ham forældet. *Berlingske Tidende* bemærkede således 26.9.1878 i anmeldelsen af *Eugénie Grandet*, at »af de nyere franske Belletrister ere maaske ingen mindre almindelig bekjendt hos os end Balzac«. I alle tilfælde var han ikke mere udbredt, end at Herman Bang følte sig foranlediget til at starte en kampagne for ham i 1879, hvor han skrev en artikel i *Dagbladet* med overskriften »Et Mellemlid, vi have sprunget over.« Han tager heri sit udgangspunkt i Zola, idet han hævder, at hvis publikum ikke forstår denne forfatter, er forklaringen den, at det ikke kender hans historiske forudsætninger:

»vi har sprunget et Mellemlid over, og vi kjender paa den ene Side for lidt til den literære Bevægelse, hvorefter Zolaismen er fremgaaet, og paa den anden Side for lidt til det Samfund, der har forberedt og skabt Zola. Hverken i Literaturen eller i Livet har vi fulgt de Brydninger, Omvæltninger og Kampe, der har muliggjort eller vel næsten nødvendiggjort en Zola, og vi staar derfor ofte uden Forudsætninger og uden Forstaaelse. Vi har – det er Tingen – uheldigvis glemt Balzac – Balzac, der paa samme Tid rummer Fortiden, Brydningen og Fremtiden, har vi aldrig læst«²⁰.

Med den artikel, Bang indledte således, ønskede han altså at udbrede kendskabet til Balzac, dels for hans egen skyld, dels for at fremme forståelsen af den nye litteratur i almindelighed og Zola i særdeleshed. Senere, i januar 1880, skrev han endnu en artikel om Balzac i anledning af premieren på *Mercadet*, og i maj samme år kom hans novelleudvalg *Kvindetyper*²¹. Han gjorde med andre ord en energisk indsats for Balzac, og som alt, hvad Bang foretog sig, vakte den betydelig opsigt. Oversætteren Oscar Madsen kunne næsten tyve år senere huske, at »Hr. Herman Bang [...] i sine unge Dage arbejdede flittigt paa at slaa til Lyd for den store Franskmand, ja, gik saa vidt i sin Begjæstring for ham, at det skæmtevis paastodes, at han agtede at tage Magisterkonferens i Balzac«²². Bang blev med andre ord til nar for hans skyld, en omstændighed, der tydeligt fremgår af *Morgenbladet* d. 2.6.1880, hvor det hed i en anmeldelse af *Kvindetyper*:

»Der gives en bekjendt Selskabsleg, hvori enhver af Selskabet paa en Seddel skal opskrive sin Yndlingsfarve, sit Yndlingstemperament, sin Yndlingsdigter osv. Hvis man nu turde forudsætte, at Herman Bang med sin melankolske Digternatur gav sig af med at gaa i Selskab og med at lege, da vilde man halvt om halvt kunne forudsige, at han ved det første Spørgsmaal vilde have skrevet »Graat«, ved det andet »Mørk Menneskeforagt«, men ved det tredie Spørgsmaal vilde han have tøvet og først efter nogen Tvivl have skrevet Honoré de Balzac. Det er Skade, at Tvivlen er til Stede, og det er endnu mere Skade, at den Mand, for hvem Balzac maaske havde maattet vige Pladsen, ikke er andre end Forfatteren af »Jason« – den bekjendte Journalist-Romanforfatter.«

Bang fik i det hele taget mere skam end ære ud af *Kvindetyper*. Kristoffer Nyrop brugte en hel anmeldelse i *Berlingske Tidende* (27.5.1880) til at demonstrere alle de mere eller mindre pinlige fejl, han havde fundet i Bangs oversættelse af Balzac, og i *Nær og Fjern* skrev man:

»Den moderne Realismes Fader«, *Balzac*, har i Hr. *Herman Bang* fundet en meget begejstret Profet, der har udgivet en Oversættelse af nogle af »denne Nutidens største Forfatters?« Noveller. [...] [Men] Hr. Herman Bang har i ethvert Fald ikke gjort den berømte Forfatter nogen videre Tjeneste ved at sende ud i Verden en saa uheldig og sjudsket Fordanskning af nogle af hans bedste Noveller som det Bind, der bærer den selvlavede Titel »*Kvindetyper*«.« (20.6.1880).

Endelig gav Bangs Balzac-kampagne anledning til et udfald fra Edvard Brandes, der blev synligt irriteret over at se sin yngre kollega fremstille Balzac og de moderne franske forfattere, som om han var den første, der havde bemærket dem her i landet. Da Bangs *Kritiske Studier og Udkast* (1880) udkom, skrev Brandes i *Morgenbladet*:

»Hr. Bang skriver [stadig] om de moderne franske Forfattere, som om han havde opdaget dem og indført dem hos det vrangvillige danske Publicum. Han fordrer Tak herfor, han betragter det som et Vovestykke at have gjort opmærksom paa Skribenter som Flau-

bert, Dumas den yngre, Feuillet, ja endog Balzac. Denne besynderlige Tankegang kan man skaansomst udlede af et mærkeligt Ukjendtskab med, hvad dansk Æsthetik har ydet paa dette Omraade.« (9.1.1881).

Bangs aktion til fordel for Balzac blev således ikke mødt med decideret velvilje. Men udover Georg Brandes har ingen gjort sig mere fortjent for den franske forfatters skyld i Danmark i forrige århundrede end Herman Bang, og han talte endda ivrigere for hans sag end Brandes, men næppe vægtigere. Bang havde sine egne specielle grunde til at kalde Balzac for »Nutidens største Forfatter«²³, og den vigtigste var, at »han for første Gang [overførte] Livets hele forvirrede Apparat i sine Bøger«²⁴, idet han skildrede en verden, hvor alle kæmpede med hinanden, fortumlet og fortvivlet, for at erobre lykken. En lignende opfattelse nærede Bang af Balzacs personlige liv, »dette besynderlige Liv, der var bizart og forvirret som en Fantasi af Berlioz, og som undertiden kan synes os et saa mægtigt Bevis for Digterens egen Paa-stand, at Geniet er den frygteligste af alle Sygdomme. Alvorlig talt, hvem vil vel kunne sige, hvor Fornuften hørte op i dette Liv, og hvor Sygdommen begyndte?«²⁵ Bangs interesse for Balzac var ikke mindst en interesse for hans person, specielt hans psykiske person, og som man ser, fortolkede han den uden videre i sit eget billede; i en anden forbindelse skrev han, at Balzacs liv var »vaagne Nætter, forceret Arbejde, udpinende Tænkning, potenserede Bekymringer og raffinerede Nydelser«²⁶ – en karakteristik, der danner en slående, men oplysende modsætning til Brandes' mere ordinære opfattelse af Balzac: »en sprudlende rig, fuldblodig, varmblodig Natur, et Hjerte- og Hjernemenneske«²⁷. Bang og Brandes var kun fælles om at beundre Balzac for hans kvindeskildringer; den ene oversatte en række af dem i *Kvindetyper*, den anden en enkelt i *Illustreret Tidende* (6.3.1870), og begge har skildret dem med stor hengivenhed; Bang bemærkede i øvrigt her, hvad Brandes tilsyneladende har overset, at »Balzac ikke alene [erobrede] de skønne Kvinder for sig, det var ikke alene Mad. de Beauséant han gav et Hjerte; ogsaa de Vanføre, de Forknytte og de Fortrykte skjænkede han en Historie han havde læst i deres Tanke, han forstod deres Lidelser, fattede deres hemmelige Kampe«²⁸.

Herman Bang og Georg Brandes blev Balzacs to betydeligste kritikere herhjemme i det nittende århundrede, ud fra hver deres forud-

sætninger. I løbet af firserne og halvfemserne gav han kun anledning til to større behandlinger; Poul Levin gjorde rede for hans teknik i en artikel i sin essaysamling *Egne og Stæder* (1899), mens Erik Lie skrev hans livshistorie i en bog fra 1893 (*Honoré de Balzac/ Menne-sket og Kunstneren/ En Kildestudie*), der sammen med et lille udvalg af hans breve (*Breve til Louise* (1886)) synes at bekræfte, at Bang havde ret, da han bemærkede, at Balzacs person havde mere interesse end hans værk: »Saare Faa har læst hans »Tabte Illusioner«, Alle kjender hans Gjæld, hans Extravagance, hans Sorger, hans forunderlige Fantasier«²⁹.

3° Påvirkningerne

Da H. C. Andersen i 1843 var i Paris, mødte han blandt flere andre berømte franske digtere Balzac, og dette møde har han skildret således i *Mit Livs Eventyr*:

»Balzac [...] saae jeg i Grevinde Bocarmés Salon, som elegant, fiinklædt Herre, de forreste Tænder skinnede hvide frem mellem de røde Læber, han syntes jovial, men kun lidet talende, i det mindste i denne Kreds; en Dame, der skrev Vers, hang sig fast ved ham og mig, idet hun balancerende i Beskedenhed talte om, hvor lille hun blev mellem os To, jeg vendte Hovedet tilbage og mødte nu bag hendes Ryg Balzacs satiriske, leende Ansigt, med halv aaben Mund, som han kunstigt fordreiede mod mig, det var egentligt vort første Møde.

En Dag gaaer jeg igjennem *Louvre* og møder her en Mand, der i Figur, Gang og Ansigtstræk ganske er Balzac, men Manden er i aldeles daarlige, forslidte Klæder, ja disse ere endogsaa ganske skidne, Støvlerne ubørstede, Beenklæderne med tørt Gadesnavs neden om, og Hatten bulet og slidt, jeg studsede, Manden smilede til mig, jeg gik forbi, men det var mig altfor utrolig en Lighed, jeg vendte om, løb efter ham og sagde: »De er dog ikke Balzac!« han loe, viste de hvide Tænder, og sagde blot: »imorgen reiser Monsieur Balzac til Petersborg!« han trykkede min Haand, hans var blød og fiin, han nikkede og gik. Det maatte være Balzac, maaskee havde han i denne Klædning været paa Forfatter-Opdagelser i Paris' Mysterier, eller var Manden, jeg saae, en ganske anden, der da han i saa høi Grad lignede Balzac, oftere var bleven antagen for ham og

nu morede sig ved denne Mystification for den Fremmede. Da jeg et Par Dage efter talte med Grevinde *Bocarmé*, bragte hun mig en Hilsen fra *Balzac* – han var reist til Petersborg«³⁰.

H. C. Andersen er den eneste danske digter, der har truffet Balzac, som for øvrigt skrev nogle ord i hans stambog. Men hverken han eller nogen anden i samtiden har modtaget indflydelse fra ham, i hvert fald ikke så vidt forskningen kan oplyse. I halvtredserne har Balzac måske påvirket en af sine oversættere, Peter Mariager, der i 1853 udgav en »original Fortælling«, som han selv kaldte den, med titlen *Frøkenen paa tredivte Aar. Studie af Mellemklassens Liv*. Om Mariager skylder Balzac mere end titlen på sin bog (formentlig hentet fra *La Femme de trente ans*) er uvist, men eftersom fortællingen kun er en ren kuriositet, turde spørgsmålet være uden betydning. Forfatteren kan imidlertid have haft den samme interesse for *la femme de trente ans*, som Goldschmidt og P. L. Møller bevidnede i deres korrespondance fra midten af århundredet, og som de muligvis har delt med flere af de hjemlige romantister³¹. I tresserne hævdes Balzac at have gjort sin indflydelse gældende i Goldschmidts to romaner, *Arvingen* (1865) og *Ravnen* (1867), der repræsenterer hans udvikling henimod realismen. Spørgsmålet er undersøgt af Knud Wentzel i hans afhandling om *Fremmed Indflydelse på M. Goldschmidts Forfatterskab*, og han vil besvare det positivt; indflydelsen skulle være særlig tydelig i *Ravnen*, idet Wentzel skriver:

»Balzacs indflydelse viser sig, ud over den generelle tendens mod realisme, mest i *Ravnen*. Det gælder *Ravnen* som kriminalistisk intrigeroman, det gælder parvenu- og kommissærtyper som Krog og Simon Levi, beskrivelserne fra mange af samfundets »scener«. G. genoptager som Balzac visse skikkelser fra en roman i nye fortællinger. Endelig formodes det, at *La peau de Chagrin* er forbillede for *Ravnen* med sin sammenkædning af realistisk samtidsskildring og et romantisk eventyrmotiv«³².

Men ellers var Balzac og Goldschmidt to vidt forskellige forfattere, og Paul V. Rubow har derfor ret, når han i sin bedømmelse af Knud Wentzels guldmedaljeafhandling ytrer, at den franske forfatter ikke »morede« den danske³³. Til bevis for hans opfattelse kan tjene følgende, som Goldschmidt skrev i *Nord og Syd* nogle måneder efter Balzacs død:

»Balzacs Værd og Betydning for Literaturen er stadig Gjenstand for den franske Presses Betragtninger og Strid. Alvorligst og dybest bliver Sagen undersøgt af *Revue des deux mondes*, der bringer Spørgsmaalet i Forbindelse med den hele politiske og sociale Tilstand i den Tid, da Balzac var »Løve«. Ved Siden af at anerkjende hans Talent, navnlig hans skarpe Iagttagelsesevne, og udhæve ganske enkelte Værker med Ros, især Eugénie Grandet, bebreider Forf., Ch. de Mazade, ham at have været kunstlet, søgt, unaturlig, at have bidraget væsenlig til at paatrykke Tiden et nervøst, feberagtigt Præg, og indlader sig i denne Anledning paa en interessant Undersøgelse af den kunstige Literatur, i Modsætning til Geniernes uvilkaarlige, næsten naive poetiske Værker. Men hvad Forf. især bebreider B., det er Grundlaget for hans Feil, det er hans Mangel paa ethisk Bestemthed, paa Begeistring for et ophøiet Ideal, saa at de af ham skildrede Characterer ophøre at være menneskelig sande og blive uskjønne, hæslige Undtagelser, der gaae og gjælde for den almindelige Menneskeheds Repræsentanter«³⁴.

Goldschmidt, der tydeligt sympatiserer med Charles de Mazade, skrev ganske vist disse ord i 1850, altså adskillige år før *Ravnen* og *Arvingen* kom; men Goldschmidt var som bekendt til sine dages ende idealist.

Balzac fik i virkeligheden ikke mere betydning for halvfjerdsernes og firsernes digtere, end han havde haft for de foregående årtiers, antagelig fordi han, som vi har set, på sin vis var forældet i 1871. Den interesse, som Herman Bang viede ham, kunne muligvis godt give grund til at tro, at han havde modtaget afgørende indtryk af ham, ikke mindst i betragtning af denne udtalelse: »Balzac kjender i sin Karaktertegning Intet til bratte Overgange, han manøvrerer bestandig med Smaating, med Ubetydeligheder, med disse »Intet«, hvoraf det Uendelige er sammensat«³⁵; et andet sted bemærker han, at »Balzac i et eneste Nu [formaaede] at læse ud af en eneste Gestus, en enkelt Ytring, et ufrivilligt Udraab og et flygtigt Blik et Hjertes Historie eller en Sjæls Sygdom«³⁶. Men forskningen peger altid på Zola, Bangs alfa og omega i de unge år, og har sat ham i forbindelse med andre moderne franskmænd som bdr. Goncourt, Octave Feuillet og Alphonse Daudet; senere kom Flaubert og Maupassant til.

Den franske litteraturforsker Maurice Gravier, der er specialist i dansk litteratur, har hævdet, at Balzac skulle have haft en vidtgående indflydelse på Sophus Schandorphs forfatterskab, idet han bemærker, at den danske forfatter i lighed med den franske har skildret en række

forskellige provinsstænder med stor omhu³⁷. Men Schandorph er en digter, der i alt væsentligt blev skabt af Georg Brandes. Han havde læst og beundret Balzac længe før det moderne gennembrud, men først efter 1871 tog han fat på sine realistiske skildringer af den midt-sjællandske provins, idet han fulgte Brandes' opfordring til at gøre den erfarede og oplevede virkelighed til digtningens grundlag.

4° Slutning

Det turde nu stå klart, at Balzacs betydning i Danmark i det nittende århundrede alt i alt var stærkt begrænset, og før 1871 nåede den ikke op over det absolutte minimum. Det gælder ikke mindst trediverne og fyrerne, og vi kan således med sindsro slå fast, at den danske romantisme gik uden om den franske i det omfang, hvor den sidste foregreb realismen og naturalismen. Balzac manglede to forudsætninger for at kunne gøre sig gældende før 1871: »idé« og »smag«, og derfor blev den banebrydende virkelighedsforfatter faktisk ikke regnet for andet end underholdningsforfatter. P. L. Møller betegnede ham som nævnt i 1845 som en digter af anden rang, der kun skrev for vinding, og anbragte ham ved siden af typiske underholdnings- og levebrødsskribenter som Alexandre Dumas, Émile Souvestre, Alphonse Karr m. fl. En lignende opfattelse røber sig i en notits som denne i *Figaro*: »De franske Digtere for Øieblikket have ikke Grund til at beklage sig over den Fordeel, de drage af deres Værker. Saaledes har Scribe 100,000 Fr. i Renter; Balzac 40,000 Fr. og Jules Janin omtrent ligesaa meget« (13.3.1842). Det er ligeledes oplysende, at Peter Mariager foruden Balzac havde oversat Scribe, Soulié, Souvestre og Alphonse Karr³⁸, og at den ene af de to romaner, der kom på dansk af Balzac før 1850, indgik i en serie med titlen *Provindsernes Mysterier* (formentlig afledt af *Scènes de la vie de province* af Balzac og *Les Mystères de Paris* af Eugène Sue), hvor den figurerede sammen med romaner af Ch. Ballard, Soulié og Alphonse Brot, alle udprægede underholdningsforfattere. Men Balzac kunne ikke klare sig i konkurrencen med de professionelle franske industriskribenter, der havde erobret sig en popularitet af næsten frygtindgydende dimensioner over det meste af Europa og således også i Danmark. Dumas blev oversat 80 gange mellem 1830 og 1870 og Sue 52 gange; men Balzac kun 8. Styrkeforholdet fremgår med samme utvetydighed af de kataloger, som datidens læseforeninger udsendte over deres bogsamlinger, f. eks. *Katalog over Kongens Klubs Bogsamling* (Kbh. 1847), der anfører 13

numre af Balzac, 47 af Dumas og 30 af Sue. Endelig kan man notere den omstændighed, at Georg Carstensens blade fra begyndelsen af fyrrerne nærede en levende interesse for de franske underholdningsforfattere, der ellers var dybt foragtede, skønt en mængde læste dem, men åbenbart ikke for Balzac, der kun er repræsenteret med sit portræt og en enkelt fortælling⁸⁹.

Situationen var med andre ord den, at han på den ene side kun havde navn af underholdningsforfatter, men på den anden side ikke havde det alligevel, fordi han blev overskygget af genrens professionelle udøvere. Sådan tegnede Balzacs litterære skæbne sig i Danmark før 1871. Men i princippet blev den ikke stort bedre efter dette år, hvor han nok blev anerkendt, men hvor anerkendelsen ikke gavnede ham videre, fordi den kom for sent. Og trods den indsats, som Herman Bang gjorde for ham omkring 1880, blev hans vilkår næppe bedre i firserne, hvor han overhovedet ikke blev oversat med undtagelse af den ene gang, hvor Bang selv fordanskede ham i *Kvindetyper*. En af bogens anmeldere fik derfor ret, da han skrev således i *Dags-Avisen*: »Enhver, der staar i nærmere Forhold til vor Literatur, vil vide, at mislykkes dette nye Forsøg paa at indføre Balzac hos os, vil det for lang Tid blive det sidste. Hvis de, der ikke evne at læse Balzac paa Originalsproget men dog ønske at lære ham at kjende, ikke kjøber denne Bog, er det sikkert, at de ikke oftere faa noget at læse af denne Forfatter.« (1880, nr. 546).

Så galt gik det dog heller ikke. Han blev oversat 5 gange i halvfemserne og 31 i de næste halvtreds år. Det moderne gennembrud var omsider blevet Balzacs.

Oversættelser i bogform

- [1: 1834: *Den hjerteløse Skjønne. En novelle. Udgivet og forlagt af A. F. Bergsøe*. Frit efter *La Peau de chagrin* (1831).]
- [2: ? : *Banderens Bøn eller Forklaring over hans Banden og Sværge*. U. å. og titelblad. Opf. i *Bibliotheca Danica* 1831–40. Frit efter *La Messe de l'athée* fra 1837 ved Søren Chr. Salling, må m. a. o. stamme fra et tidspunkt mellem 1837 og 1840].
- 3: 1842: *Fader Goriot (Le Père Goriot* (1835)).
- 4: 1845: *Rosalie (Albert Savarus* (1842)). Overs. af J. H. Halvorsen.
- 5: 1853: *Esther* (I–II af *Splendeurs et misères des courtisanes* I–IV (1844)). Overs. af Peter Mariager.
- 6: 1855: *Den standhaftige Elsker (Jean-Louis, ou la fille trouvée* (1822)).
- 7: 1855: *Luftkastellerne og Verden* (indeh.: *Ballet i Sceaux (Le Bal de Sceaux* (1833)) *Hæder og Ulykke (Gloire et malheur* (1830)) *En Fest i Keisertiden*

- (*La Paix du ménage* (1830)) *Hevnen (La Vendetta)* (1830))). Overs. af Peter Mariager.
- 8: 1857: *Ærteblomsten (La Fleur-des-pois (= Le Contrat de mariage)* (1835)). Overs. af K. Rasmussen.
- 9: 1858: *Tre Noveller (Stevnemødet (Le Rendez-vous (= Premières Fautes, 1. kap. af La Femme de trente ans (1842)) (1832)) De to Møder (Les Deux Rencontres (= 5. kap. af La Femme de trente ans) (1832)) Blodhævn (La Vendetta (1830)))*. Overs. af K. Rasmussen.
- 10: 1859: *Ballet i Sceaux og Anoucska. To Fortællinger efter det Franske (Le Bal de Sceaux (1830)) og (?)*. Overs. af K. Rasmussen.
- 11: 1875: *Fa'er Goriot* (jfr. nr. 3). Overs. af N. J. Berendsen.
- 12: 1878: *Eugénie Grandet (Eugénie Grandet (1834))*. Overs. af Carl Michelsen.
- 13: 1880: *Kvindetyper (Vildfarelser og Lidelser (= de to første kapitler af La Femme de trente ans: Premières Fautes og Souffrances inconnues) Forladt (La Femme abandonnée (1833)) En Moder (La Grenadière (1833)) Et Sorgens Bud (Le Message (1832)))*. Overs. af Herman Bang.
- 14: 1880: *Mercadet (Le Faiseur (1853), bearbejdet af d'Ennery)*. Overs. af William Bloch.
- 15: 1890: *To Fortællinger (Den Indkaldte (Le Réquisitionnaire (1831)) Farvel (Adieu (1835)))*.
- 16: 1896: *Chagrinskindet (La Peau de chagrin (1831))*. Overs. af F. Olsen.
- 17: 1898: *Skuffelser (Illusions perdues (1843))*. Overs. af Oscar Madsen.
- 18: 1899: *Esther* (jf. nr. 5). Overs. af Oscar Madsen.
- 19: 1900: *Chouanerne (Les Chouans (1829))*. Overs. af Knud V. Rosenstand.

Oversættelser i tidsskriftform

- 1: 1830: *Skarpretteren. Episode af den spanske Krig 1809 (El Verdugo (1830)). Læsefrugter, samlede paa Literaturens Mark af A. F. Elmquist, 48. bd., 1830.*
- 2: 1830: *El Verdugo. En Episode fra den spanske Krig 1809* (jf. nr. 1). *Nyeste Morgenpost* (udg. af A. P. Liunge) 19.–21.4.1830.
- 3: 1830: *Korsikaneren (La Vendetta (1830))*. *Nyeste Morgenpost* 29.–30.7.1830.
- 4: 1831: *Blodhævn (jf. nr. 3)*. *Nyt Repertorium for Morskabslæsning* (udg. af A. P. Liunge) 6. + 13.4.1831.
- 5: 1831: *Glimmer og Elendighed (Gloire et malheur (= La Maison du chat qui pelote) (1830))*. *Nyt Repertorium for Morskabslæsning* 8.6.1831.
- 6: 1833: *Capuzineren (Une Conversation entre onze heures et minuit (= Échantillon de causeries françaises) (1832 (Contes bruns)))*. *Læsefrugter, samlede paa Literaturens Mark af A. F. Elmquist, 57. bd., 1833.*
- 7: 1834: *Et forliebt Eventyr* (jf. nr. 6). *Læsefrugter, samlede paa Literaturens Mark af et Selskab* (red. af A. Rasmussen) okt. 1834.
- 8: 1835: *Sara, Dandserinden (?)*. *Læsefrugter, samlede paa Literaturens Mark af et Selskab* april 1835.
- 9: 1837: *Fader Goriot (Le Père Goriot (1835))*. *Nyt Novelle-Bibliothek* (udg. af J. P. Grüne) 4. bd., 1837. Overs. af J(acob) D(avidsen).

- 10: 1837: *De tre Søstre* (?). *Nyt Novelle-Bibliothek*, 5. bd., 1837. Overs. af L. J(ordan).
- 11: 1837: *Ægtefællens Hævn* (*Autre Étude de femme* (1842)). *Lys og Skygge* 17. + 24.6.1837.
- 12: 1840: *Farvel* (*Adieu* (1835)). *Portefeuillen* 1840, 1. bd. nr. 1 ff.
- 13: 1841: *Pierre Grassou* (*Pierre Grassou* (1840)). In antologien: *Babylon. Efter den af en literair Forening udgivne Original* (*Babel*, Paris 1840). Overs. af J. Davidsen. 2. bd., 1841.
- 14: 1866: *Paris. Betragtninger, samlede i Balzac's Skrifter. Figaro* (red. af Robert Watt) 18.11.1866. Sandsynligvis oversat af P. L. Møller (mener H. Hertel).
- 15: 1868: *Eventyret i Ørkenen* (*Une Passion dans le désert* (1837)). *Lolland-Falsters Stifts-Tidende* 20.12.1868. Overs. af Sophus Schandorph.
- 16: 1870: *En Dag af en Moders Liv* (*Mémoires de deux jeunes mariées* (1842) kap. 20). *Illustreret Tidende* 6.3.1870. Overs. af Georg Brandes.

NOTER

(1) *Fædrelandet* 9.9.1845. – (2) 5. bd. (1850), s. 336. – (3) *Nordisk Conversations-Lexicon*, 1. bd. (1858), s. 388–89. – (4) *ibid.*, 3. bd. (1860), s. 161. Jeg skylder H. Hertel denne henvisning. – (5) *Gæa* 1845, s. 313. – (6) s. 177. – (7) *Franske Læsestykker . . . Andet Hefte*, s. XXXVII. – (8) *Morgenbladet* 1.–14. jan. 1881. Art. fremkom samtidig i *Deutsche Rundschau*, jan. 1881 (vol. XXVI, s. 55–87). – (9) *Den romantiske Skole i Frankrig* (1882), 2. udg. (1892) s. 286–87. – (10) *ibid.*, s. 287.

(11) *ibid.*, s. 288. – (12) *ibid.*, s. 289. – (13) *ibid.*, s. 290. – (14) *ibid.*, s. 290. (15) *ibid.*, s. 249. – (16) *ibid.*, s. 251–52. – (17) *ibid.*, s. 256. – (18) *Kritiker og Portraiter* (1870), 2. udg. (1885) s. 493–94. – (19) *Den danske Skueplads/ Illustreret Theaterhistorie* af P. Hansen. U. å. 3. bd., s. 398. – (20) art. er optrykt i *Realisme og Realister* (1879); 2. udg. (1966) s. 117–18.

(21) art. fremkom i *Nationaltidende* d. 18.1.1880 og blev optrykt i *Kritiske Studier og Udkast* (1880); i 1909 blev den offentliggjort i *Neue Revue*, Berlin (nr. 8 og 9). – (22) Honoré de Balzac: *Skuffelser*, 1898, overs. af Oscar Madsen; forordet, s. 7–8. – (23) forordet til *Kvindetyper* (1880). – (24) *Kritiske Studier og Udkast* (1880), s. 102. – (25) *Realisme og Realister* (1879), 2. udg. (1966) s. 118. – (26) *Kritiske Studier og Udkast* (1880), s. 108. – (27) *Den romantiske Skole i Frankrig* (1882), 2. udg. (1892) s. 225. – (28) *Realisme og Realister* (1879), 2. udg. (1966) s. 122. – (29) *ibid.*, s. 118. – (30) *Mit Livs Eventyr* (1855), 2. udg. (1859), optr. 1926, 1. bd., s. 243–44. Se også Paul Høybyes arbejder om Andersen og Frankrig: *Anderseniana* 1950, s. 285–332, sst. 1952, s. 136–206, og bogen *Andersen et la France* (1960).

(31) Det er H. Hertel, der har henvist mig til Goldschmidts og P. L. Møllers brevveksling. – (32) utrykt s. 85. – (33) *Festskrift udgivet af Københavns Universitet i Anledning af Universitetets Årsfest November 1966*, 1966, s. 235. – (34) *Nord og Syd*, 5. bd., s. 629. – (35) *Realisme og Realister* (1879), 2. udg. (1966) s. 125. – (36) *Kritiske Studier og Udkast* (1880), s. 101. – (37) *Revue de littérature comparée*, XXIV, 1950, nr. 2., s. 264–67. – (38) Peter Mariager: *Fragment af en Selvbiografi*. Collinske Samling nr. 323 i quarto. – (39) portrættet forekommer i *Figaro* 1842, 3. bd. nr. 4; fortællingen (*Farvel*, efter *Adieu* (1835)) i *Portefeuillen* 1840, 1. bd. nr. 1 ff.